

mgr inż. Daniel MICHALSKI
Akademia Obrony Narodowej

BIERNA OBRONA PRZECIWLOTNICZA LUDNOŚCI CYWILNEJ W POLSCE W LATACH 1945–1952 – KONTEKST TEORETYCZNY I PRAKTYCZNY

Słowa kluczowe: Obrona przeciwlotnicza, Polska 1945–1952, obrona cywilna.

Wstęp

Bierna obrona przeciwlotnicza (pasywna obrona przeciwlotnicza), jest to ogół przedsięwzięć mających na celu zminimalizowanie skutków działań przeciwnika powietrznego na obiekty infrastruktury państwa i ludność cywilną¹. W Polsce pasywna obrona przeciwlotnicza została dostrzeżona w październiku 1922 roku, gdy opublikowano tymczasową instrukcję alarmowania obrony powietrznej oraz powstał projekt organizacji obrony przeciwlotniczej na obszarze Polski². Ponad to w 1923 roku powołano do życia Ligę Obrony Powietrznej Państwa (LOPP), której podstawowym zadaniem było prowadzenie działań zmierzających do uświadamiania skali zagrożeń, jakim stały się samoloty bojowe. Początkowo bagatelizowano zagrożenia zarówno w aspekcie prawnym, wykonawczym, jak i społecznym, związane z cywilną obroną przeciwlotniczą. Priorytetem była konieczność odbudowy gospodarki i przemysłu Polski po długotrwałej niewoli i powojennej dewastacji. Dopiero w 1937 roku rozpoczęto wdrażanie planu OPL (obrony przeciwlotniczej), który miał na celu poprawienie bezpieczeństwa powietrznego Polski³. Zarząd Miejski dopiero w 1939 roku uruchomił w budżecie specjalne kredyty na inwestycje i zakup sprzętu służącego OPL ludności cywilnej (budowa schronów, inwestycje w wy-

posażenie OPL itp.)⁴, przyznanego budżetu nie zdążono wykorzystać w całości. Spowodowało to konieczność przygotowania biernej OPL ludności cywilnej przez samych mieszkańców praktycznie w przeddzień wybuchu II wojny światowej – odezwa Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego z 24 sierpnia 1939 roku.

Celem artykułu jest przedstawienie syntezy z przeprowadzonych badań dotyczących założeń teoretycznych i praktycznych w zakresie organizacji i realizacji przedsięwzięć biernej obrony przeciwlotniczej w Polsce w latach 1945–1952.

Na potrzeby osiągnięcia zakładanego celu autor uznał za uzasadnione sformułowanie głównego problemu badawczego, który został przedstawiony w postaci następującego pytania: „Czy rozwój teorii i praktyki biernej obrony przeciwlotniczej w Polsce w latach 1945 – 1952 zapewniał ochronę ludności cywilnej na wypadek użycia przez przeciwnika środków napadu powietrznego oraz jakie determinanty miały wpływ na jej rozwój”.

Na podstawie krytycznej analizy literatury sformułowano hipotezę roboczą. Przyjęła ona następujące brzmienie: *Przypuszczam, że rozwój biernej obrony przeciwlotniczej w okresie objętym badaniami nie był na tyle skuteczny i dynamiczny, aby stworzyć warunki ochrony ludności cywilnej na wypadek ataku przez przeciwnika środkami napadu powietrznego. Uważam przy tym, że głównymi determinantami, które miały wpływ na szerszy rozwój przedsięwzięć z zakresu biernej obrony przeciwlotniczej, są: rozwój środków napadu powietrznego*

¹ A. Radomyski, K. Dobija, *Podręcznik przeciwlotnika* (wydanie drugie), Warszawa 2014.

² CAW (Centralne Archiwum Wojskowe), sygn. I303.3.96.L.122838/mob. – październik 1922.

³ CAW, sygn. I.303.6.91, Zasady i wytyczne dla planu obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej.

⁴ M. Drozdowski, *Alarm dla Warszawy, obrona cywilna stolicy we wrześniu 1939 roku*, Warszawa 1964.

w tym statków powietrznych mogących przenosić broń masowego rażenia oraz podział świata na przeciwstawne bloki polityczno-militarne.

Za główne kryteria oceny organizacji biernej obrony przeciwlotniczej przyjęto:

- uwarunkowania prawne i administracyjne,
- zakres i formy szkolenia ludności cywilnej z tematyki obrony przeciwlotniczej.
- stan infrastruktury biernej obrony przeciwlotniczej, w tym:
 - systemu alarmowania,
 - schronów i ukryć,
 - przystosowania i umacniania istniejących obiektów,
- zakres rozwiązań problematyki sprawnej ewakuacji ludności cywilnej,
- stan organizacji służb ratowniczych odpowiedzialnych za usuwanie skutków ataku z powietrza.

Diagnoza biernej obrony przeciwlotniczej Polski w latach 1945–1952

Koncepcje organizacji obrony przeciwlotniczej

Zakończenie II wojny światowej spowodowało przechodzenie na struktury pokojowe państw biorących w niej udział. Demobilizacja dotyczyła wszystkich struktur obronnych państwa, zarówno administracyjnych jak i wojskowych. Przejście na strukturę pokojową doprowadziło do sytuacji, w której jednostki wojsk obrony przeciwlotniczej zostały rozwiązane lub przeformowane. W związku z powyższym praktycznie przestała istnieć obrona powietrzna obszaru kraju. Nie oznacza to, że w latach 1945 – 1952 nie dostrzegano tego problemu lub się nim w ogóle nie zajmowano. W omawianym okresie powstało kilka koncepcji organizacji obrony przeciwlotniczej kraju, a w tym biernej obrony przeciwlotniczej ludności cywilnej.

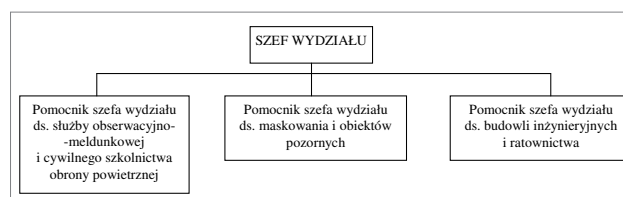
Pierwszą koncepcją zorganizowania obrony przeciwlotniczej kraju był „Projekt organizacji obrony przeciwlotniczej Polski”⁵. Projekt ten został przedstawiony Naczelnemu Dowódcy WP 14 maja 1945 roku. Zakładał on podział kraju na sześć okręgów wojskowych, w którym obroną przeciwlotniczą kierować miał dowódca obrony przeciwlotniczej okręgu wojskowego. W zależności od ważności bronionych okręgów, ich rangi admini-

stracyjnej, politycznej, gospodarczej lub wojskowej dowódca OPL posiadał różny stan środków ogniowych. Była to dużo większa liczba środków niż posiadana rzeczywiście w tym okresie, w związku z tym wdrożenie tej koncepcji wymagało dużych nakładów finansowych. W projekcie tym nie uwzględniono biernej obrony przeciwlotniczej ludności cywilnej. Koncepcja ta nie została zrealizowana głównie z przyczyn finansowych.

Kolejną koncepcją obrony powietrznej, która nie została zrealizowana mimo odzwierciedlenia jej założeń w „wytycznych rozwoju Wojska Polskiego w latach 1947–1949”⁶, był sygnowany datą 25 lipca 1946 roku „Projekt rozwoju artylerii przeciwlotniczej i obrony powietrznej kraju na lata 1947–1948”⁷. Zakładał on sformowanie na początku 1947 roku Inspektoratu Obrony Przeciwlotniczej, w skład której wchodziły dwa wydziały:

- Wydział Obrony Powietrznej Czynnej,
- Wydział Obrony Powietrznej Biernej.

Struktura Wydziału Biernej Obrony Powietrznej została przedstawiona poniżej:

Źródło: opracowanie własne na podstawie W. Wróblewski, *Obrona powietrzna Polski 1944–1949*, Warszawa 198.

Rys. 1. Struktura Wydziału Biernej Obrony Powietrznej

Wydział Obrony powietrznej biernej miał więc zajmować się:

- organizacją służby obserwacyjno-meldunkowej,
- szkoleniem ludności cywilnej,
- organizacją maskowania infrastruktury krytycznej,
- infrastrukturą przeciwlotniczą
- ratownictwem.

Trzecim dokumentem dotyczącym rozwoju obrony powietrznej Polski był „Plan rozwoju obrony przeciwlotniczej Polski na okres 5-letni 1947–1951”⁸, podpisany 30.09.1946 roku przez gen. bryg. Stanisława Grochoczyńskiego. Autorzy tego planu podkreślają fakt nieistnienia obrony po-

⁶ CAW: Prot 1394/68/499, s. 12.

⁷ CAW: Prot. 8/52/1714, s. 51–52.

⁸ CAW, Prot. 8/52/1753, s. 71.

⁵ CAW-III-152-33, s. 32–37.

wietrznej obszaru kraju. Zakładali oni, że z powodu niewystarczających środków zbudowanie tego systemu jako całości będzie możliwe po 1952 roku. Zaznaczają również, że budowanie nowego systemu OPL wymaga wysiłku nie tylko Ministerstwa Obrony Narodowej, lecz także innych resortów, w szczególności Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Wyszczególniono zadania dla każdego z wydziałów z podziałem na każdy rok pracy od 1947 do 1951. W strukturze organizacyjnej zawarto bierną obronę przeciwlotniczą, która:

- w 1947 miała za zadanie opracowanie organizacji OPL biernej obszaru krajowego oraz organizowanie biernej OPL Warszawy, Łodzi, Katowic i Gdańska;

- w 1948 roku wydział miał przekazać pod względem organizacyjnym i wyszkolenia bierną obronę przeciwlotniczą Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego. Ponadto miał kontynuować organizację biernej OPL Warszawy, Łodzi, Katowic i Gdańska oraz przystąpić miał do budowy urzędów dla sztabów i punktów dowodzenia bierną obroną przeciwlotniczą tych miast;

- 1949 rok miał być kontynuacją roku poprzedniego, jednak rozszerzając działania organizacyjne na Wrocław, Poznań i Szczecin;

- w 1950 roku planowano zakończyć prace związane z organizacją biernej OPL w Warszawie, Katowicach i Gdańsku. Zakładano również zakończenie budowy urzędów dla sztabów i punktów dowodzenia bierną obroną przeciwlotniczą we Wrocławiu, Poznaniu i Szczecinie oraz prac związanych z organizacją biernej OPL w tych miastach;

- w 1951 roku planowano przystąpić do organizacji obrony przeciwlotniczej całego obszaru kraju.

W ciągu roku od powstania „planu rozwoju obrony przeciwlotniczej Polski na okres 5-letni 1947–1951” do zatwierdzenia przez Naczelnego Dowódcę WP nic z tym dokumentem się nie działo. Zaniepokojony odkładaniem organizacji obrony przeciwlotniczej gen. Grochoczyński w dniu 7 października 1947 złożył meldunek, w którym stwierdza, że zarówno obrona czynna, jak i bierna nie jest zorganizowana. Postulował w nim między innymi zorganizowanie biernej OPL przy Ministerstwie Administracji Publicznej lub Prezydium Rady Ministrów, w skład której miałyby wchodzić 5–10 oficerów⁹. Odpowiedzi nie uzyskano.

⁹ CAW, Prot. 8/52/1783 s. 83.

Ocena praktycznych działań w zakresie biernej obrony przeciwlotniczej

Niezależnie od opracowanych i przedstawionych koncepcji rozwoju obrony przeciwlotniczej, trwał proces przechodzenia na struktury pokojowe, a jednocześnie niektóre elementy funkcjonowały i rozwijały się. Rozwiązania dotyczące pasywnej obrony przeciwlotniczej zaczęto wcielać w życie dopiero, gdy zagrożenie stawało się coraz bardziej prawdopodobne. Przesłankami do tego było zwiększanie się napięcia sytuacji międzynarodowej, na którą miały wpływ takie czynniki jak:

- rozpad koalicji antyfaszystowskiej,
- początek zimnej wojny,
- powstanie NATO,

- wybuch wojny w Korei (wykorzystywano w niej na szeroką skalę środki napadu powietrznego¹⁰),

- wyścig zbrojeniowy.

Rozkaz Naczelnego Dowódcy z 16 października 1946 roku powołał pod Głównym Inspektorem Artylerii, Sztab Obrony Przeciwlotniczej Państwa¹¹ dowodzony przez gen. S. Grochoczyńskiego. W skład sztabu wchodziły wydziały:

- OPL biernej,
- OPL czynnej,
- łączności i służby obserwacyjno meldunkowej.

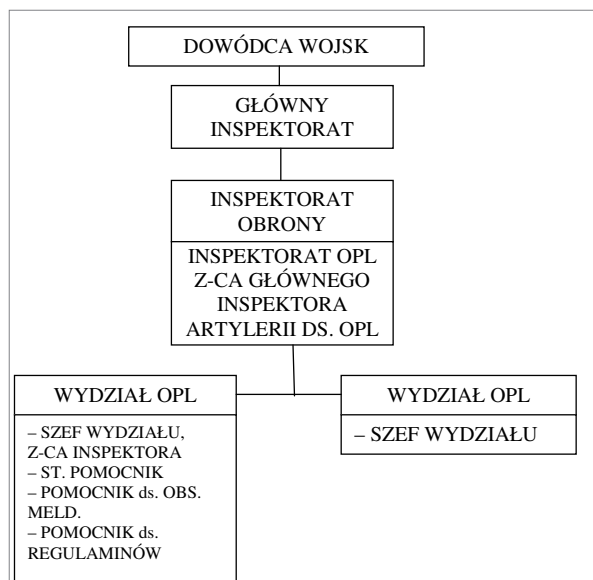
„Wydział OPL biernej w tym okresie pracował nad zbiorem dokumentów związanych z obroną bierną na terenie Polski od roku 1939 oraz studiował dokumenty i analizował doświadczenia z funkcjonowania jej elementów w czasie II wojny światowej w ZSRR, Anglii i Niemczech. Efektem tych prac miał być referat na konferencję dotyczącą organizacji biernej obrony przeciwlotniczej w Polsce”¹². Jednak sztab działał jedynie 5 miesięcy od powstania w związku z dalszą redukcją sił zbrojnych 17.03.1947 przemianowano go na Inspektorat Obrony powietrznej¹³. Strukturę inspektoratu obrony powietrznej przedstawiono poniżej.

¹⁰ Zob. W.W. Momyer, *Airpower In Three Wars*, Government Printing Office, Washington 1978, s. 52–54.

¹¹ Rozkaz ND WP nr 0176/Org. Z 16.10.1946.

¹² M. Kopczeński, *Obrona powietrzna wojska polskiego w latach 1920–2000*, Toruń 2004.

¹³ Rozkaz szefa sztabu generalnego WP nr 062 z 20.02.1947.

Źródło: M. Kopczeński, *Obrona powietrzna wojska polskiego w latach 1920–2000*, Toruń 2004.

Rys. 2. Struktura organizacyjna Inspektoratu OPL

Wydział OPL biernej opracował 7 lipca 1948 roku memoriał, który został przedstawiony Dowódcy Wojsk Lądowych. Z zadań, jakie postawiono biernej OPL, wynikało, że ma ona zapewnić normalne funkcjonowanie aparatu państwowego, a szczególnie komunikacji, przemysłu i łączności oraz ochronę życia w okresie zagrożenia przez ŚNP.

Realizacja tego zadania zależała między innymi od ustalenia, które z urządzeń należą do tzw. infrastruktury krytycznej¹⁴, jak również od przygotowania społeczeństwa do realizacji takiego zadania. W dokumencie tym poświęcono dużo uwagi prawnej stronie obrony przeciwlotniczej. Podstawą do realizacji ww. zadania miały być akty prawne regulujące obowiązki władz, instytucji i społeczeństwa w tym przedmiocie. Autor dokumentu zdawał sobie sprawę z czasu, jaki jest wymagany do uregulowania tych kwestii. Proponował więc, aby przystąpić do budowy fundamentu OPL biernej w oparciu o obowiązujące rozporządzenia, uważał że w pierwszej kolejności należy ustalić:

1. Stan organizacyjno-przygotowawczy biernej OPL w poszczególnych resortach,;
2. Ilość i stan urządzeń OPL będące w kompetencjach danego ministerstwa;

¹⁴ Szerzej na temat infrastruktury krytycznej: W. Janik, *Terror powietrzny jako szczególny rodzaj terroryzmu*, [w:] *100 lat lotnictwa w Elblągu (1912–2012). Aspekty historyczne, prawne i techniczne lotnictwa*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2012.

3. Zakres przestrzegania postanowień w dziedzinie budownictwa mieszkalnego, przemysłowego zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 1938 roku o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego¹⁵.

Według memoriału, po ustaleniu stanu wyjściowego należy:

1. Utworzyć komisję specjalistów w Ministerstwie Odbudowy z zadaniem opracowania norm projektowania oraz wykorzystanych materiałów, przy czym szczególną uwagę zwrócić na urządzenie schronów przeciwlotniczych. Zadanie to miało najwyższy priorytet według twórców memoriału;
2. Przystąpić do organizacji i szkolenia kadr specjalistów drużyn ratowniczych;
3. Przeszkolić ORMO (Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej) i MO (Milicja Obywatelska) z działania służby porządkowej i bezpieczeństwa w czasie ataków lotniczych;
4. Rozpocząć prace nad opracowaniem i wdrażaniem zasad OPL w odniesieniu do ogółu ludności;
5. Zaimplementować przy pomocy organizacji Służba Polsce¹⁶ szkolenie w zakresie służby obserwacyjno-meldunkowej, łączności i alarmowej;
6. zorganizować i przeprowadzić szkolenie organów OPL w PCK (Polski Czerwony Krzyż) oraz ZPS (Związek Straży Pożarnej).

Finanse związane z organizacją biernej OPL miały pokryć budżety poszczególnych resortów, instytucji i organizacji, które są zobowiązane do prowadzenia prac w tym zakresie. Mimo że memoriał oceniał istniejącą w tamtym okresie sytuację biernej OPL jako wymagającą zmian i jasno formował rozwiązania w tym zakresie, nie podjęto żadnych kompleksowych działań zmierzających do poprawienia tej sytuacji.

W 1949 roku nastąpił wzrost napięcia między mocarstwami i zagrożenia międzynarodowego bezpieczeństwa. Związane to było z podpisaniem 4 kwietnia Paktu Atlantyckiego oraz przekreśleniem antyfaszystowskiego sojuszu wojennego mocarstw zachodnich i ZSRR wraz z podziałem Niemiec na NRF (Niemiecka Republika Federalna)

¹⁵ Dz.U. 1938 nr 32 poz. 278.

¹⁶ Służba Polsce – organizacja pozamilitarna, utworzona 25.02.1948 roku na mocy ustawy o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu.

i NRD (Niemiecka Republika Demokratyczna). W tym okresie nasiliły się wobec Polski prowokacyjne loty zwiadowcze. Spowodowało to, że 10 stycznia Minister Obrony Narodowej wydał rozkaz dotyczący niektórych przedsięwzięć organizacyjnych w zakresie obrony przeciwlotniczej. Jednak rozwiązania, jakie zostały wdrożone w związku z tym rozkazem nie były wystarczające do zapewnienia bezpieczeństwa, ponieważ meldunki o wykrytych celach powietrznych docierały z ponad 2-godzinnym opóźnieniem. W związku z tym 18 stycznia zwołano konferencję na temat problematyki obrony powietrznej, a w szczególności służby obserwacyjno-meldunkowej. Po tej konferencji Minister Obrony Narodowej wydał rozkaz organizacyjny powołujący do życia 31 maja 1949 roku Grupę Organizacyjno-Przygotowawczą Dowództwa Obrony Powietrznej oraz skreślenia z etatu Wydział Biernej Obrony Przeciwlotniczej. Jednak skreślenie jej z etatu nie miało na celu wyeliminowania biernej obrony przeciwlotniczej z systemu bezpieczeństwa. 7 września zaczęły się kreować nowe rozwiązania. Powstały załączki organizacji Miejscowej Obrony Przeciwlotniczej (MOPL); takie rozwiązanie zapoczątkowało pismo Szefa Sztabu Generalnego WP w sprawie organizacji miejscowej obrony przeciwlotniczej.

W 1950 rok kontynuowano organizację MOPL. Powstał „Plan utworzenia komendy głównej miejscowej obrony przeciwlotniczej. Powstał również projekt organizacji i sprecyzowania zadań dla MOPL¹⁷. Zadania dla MOPL sprecyzowano jako:

- alarmowanie ludności o zagrożeniu,
- ochronę ludności przed skutkami ataku ŚNP,
- uświadamianie ludności cywilnej oraz zorganizowanie jej w organach MOPL,
- naukę w szkołach o obronie przeciwlotniczej.

W 1950 roku miało miejsce jeszcze jedno wydarzenie istotne dla rozwoju biernej obrony przeciwlotniczej. 21 lipca 1950 roku obradujące zjazdy trzech organizacji: Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza, Towarzystwa Przyjaciół ORMÓ i Polskiego Związku Krótkofalowców podjęły uchwały o zjednoczeniu się w jednej organizacji – Lidze Przyjaciół Żołnierza (LPŻ), która po nowelizacji uregulowań prawnych odegrała dużą rolę w obronie cywilnej kraju, jak również w biernej obronie przeciwlotniczej.

Uregulowania prawne dotyczące obrony przeciwlotniczej w omawianym okresie opierały się przede wszystkim na ustawie z 15 marca 1934 roku o obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej¹⁸ oraz na rozporządzeniach, które były aktami wykonawczymi tej ustawy. Dopiero 26 lutego 1951 roku ustawą o terenowej obronie przeciwlotniczej¹⁹ uchylono przedwojenne akty prawne. Ustawą tą stworzono Komendę Główną Terenowej Obrony Przeciwlotniczej (KG TOPL) oraz terenowe komendy w celu organizacji, kierowania i planowania terenowej obrony przeciwlotniczej. Zadania oraz zasady organizacji TOPL zostały ujęte w załączniku nr 030 z 30 stycznia 1951 roku²⁰. Zgodnie z treściami tam zawartymi zadaniem TOPL było:

- zorganizowanie i przygotowanie ogółu ludności, zakładów przemysłowych i użyteczności publicznej, obiektów komunikacyjnych i łączności, urzędów i instytucji państwowych oraz wszelkiego rodzaju przedsiębiorstw do obrony przed napadami z powietrza oraz szybkiego i sprawnego usuwania skutków tych napadów,
- zorganizowanie i przygotowanie sieci alarmowania, zaciemniania i rejestracji
- zorganizowanie i przygotowanie, odpowiednich pod względem ilości i jakości, służb i pogotowia, stosownie do potrzeb poszczególnych miast i obiektów,
- szkolenie ludności z zakresu TOPL,
- dostosowanie budownictwa przemysłowego, administracyjnego i mieszkalnego do potrzeb TOPL,
- przygotowanie odpowiednich urządzeń zabezpieczających w miastach, osiedlach i obiektach,
- planowanie zaopatrzenia ogółu ludności, miast, osiedli i obiektów w sprzęt i środki TOPL,
- operacyjne kierownictwo akcją obroną w zakresie TOPL²¹.

W załączniku tym zwraca się również uwagę na fakt, że przygotowanie i wykonywanie TOPL opiera się na udziale w tej obronie ogółu ludności. Wskazuje się zadania grup samoobrony oraz baz organizacyjnych. Ponadto określono zadania dla Komendy Głównej Terenowej Obrony Przeciwlotniczej, która miała zająć się przede

¹⁷ Ustawa z dnia1950 r. o miejscowej obronie przeciwlotniczej. Projekt. Archiwum MON 36/91/171, s. 50–52.

¹⁸ Dz.U. 1934 nr 80 poz. 742.

¹⁹ Dz.U. 1951 nr 14 poz. 109.

²⁰ Archiwum MON 36/91/175, s. 24–29, Załącznik nr 1 do pisma nr 030 z dnia 30.01.1951.

²¹ Ibidem.

wszystkim szkoleniem, planowaniem zaopatrzenia oraz kontrolowaniem przygotowań TOPL²². Komendy terenowe (powiatowe, rejonowe) natomiast były odpowiedzialne za: organizację i przygotowanie ogółu ludności do obrony, organizacji i przygotowania służb pogotowia akcją²³. 17 marca 1951 roku ostatecznie określono zadania organów TOPL. Uchwałą Rady Ministrów nr 218 – nie odbiegały one od zadań określonych w ww. załączniku.

Dzięki tym rozwiązaniom prawnym, powstaniu organizacji pozarządowych oraz rozwojowi TOPL, na początku 1952 roku zaczęły powstawać pierwsze w tamtym okresie publikacje uświadamiające ludność cywilną o zagrożeniu i sposobach obrony ludności przed atakami z powietrza. Publikacje te pomagały również w szkoleniach prowadzonych przez Ligę Przyjaciół Żołnierza z tematyki TOPL²⁴.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań można pokusić się o sformułowanie następujących wniosków. Omawiany okres można podzielić na dwa podokresy. Pierwszy (1945–1949) to czas zmagania się władz z organizacją państwa po wojnie – jest okresem demobilizacji, organizacji gospodarki i organów administracji publicznej. Drugi (1949–1952) to okres zwiększonego napięcia i realnego zagrożenia bezpieczeństwa Polski.

W pierwszym z nich powstawały różne koncepcje organizacji obrony przeciwlotniczej, a w ramach niej biernej obrony przeciwlotniczej. Autorzy koncepcji słusznie zauważali braki w sposobie organizacji OPL Polski i proponowali rozwój zarówno obrony czynnej, jak i biernej. Ze względów finansowych koncepcji nie wdrożono w życie. Instytucje zajmujące się bierną obroną przeciwlotniczą pracowały przede wszystkim nad analizą i wyciąganiem wniosków z organizowania pasywnej obrony przeciwlotniczej z II wojny światowej. Ich działanie było zakłócanie przez ciągłą restrukturyzację. 7 lipca 1948 roku wydziałowi biernej OPL udało się opracować memoriał, w któ-

rym określono zadania, jakie powinna spełniać bierna OPL oraz propozycję jak te zadania wykonać. Według memoriału największym problemem było opieranie się na przedwojennych podstawach prawnych regulujących działanie biernej OPL.

Należy jednak pamiętać, że był to bardzo trudny okres, a priorytetem było odbudowanie państwa i zapewnienia ludności podstawowych potrzeb. Na uwagę zasługują tu fakt, że w wielu miejscach Polski w związku z ogromem zniszczeń po wojnie oraz brakiem miejsca do mieszkania, ludność cywilna wykorzystywała do tego celu schrony przeciwlotnicze²⁵. W późniejszym okresie proponowano również, aby wykorzystać schrony do hodowli pieczarek, biorąc przykład z Austriaków²⁶.

Pomiędzy 1949 a 1951 rokiem również zajmowano się odbudową Polski, jednak świadomość zagrożenia bezpieczeństwa wzrastała wraz ze wzrostem prawdopodobieństwa użycia do celów ataku środków napadu powietrznego. Miały na to wpływ ciągły rozwój statków powietrznych, zintensyfikowanie badań nad bronią jądrową, wykorzystywanie na szeroką skalę lotnictwa w wojnie koreańskiej oraz zorganizowania na terenie zachodnich Niemiec „mostu powietrznego”²⁷. Oprócz wzrastającej świadomości zagrożenia przez ŚNP wzrastało również zagrożenie konfliktem w naszej części Europy, spowodowane przez zerwanie działalności Sojuszniczej Rady Kontroli, powstanie NRF i NRD oraz nieporozumienia podczas posiedzeń ONZ²⁸. Te dwa impulsy przyśpieszyły organizację pasywnej obrony przeciwlotniczej Polski. Lata 1949–1951 były okresem przejściowym: organizowano konferencje, powołano Grupę Organizacyjno-Przygotowawczą Dowództwa Obrony Powietrznej, powstały ośrodki Miejscowej Obrony Przeciwlotniczej, by 26 lutego 1951 roku ustawą o terenowej obronie przeciwlotniczej na dobre rozpocząć organizację systemu obrony przeciwlotniczej. Rozpoczęto szkolenia oraz organizację pozamilitarnych służb z zadaniami w zakresie biernej obrony przeciwlotniczej.

²⁵ Materiał filmowy – Delegacja ONZ do spraw odbudowy gospodarczej z wizytą w Polsce (00: 01:39), PKW 46/28, Kronika, 1946 (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,17600,strona-1>).

²⁶ Materiał filmowy – Austria (00:00:52), PKW 47/50, Kronika, 1947, Polska (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,18662,strona-1>).

²⁷ Most powietrzny – bardzo częste loty lotnictwa USA pomiędzy Berlinem zachodnim a Niemcami zachodnimi co zdaniem historyków miało być demonstracją siły Stanów Zjednoczonych.

²⁸ E.J. Omańczyk, *Ciekawa historia ONZ*, Warszawa 1965, s. 137–144.

²² Pismo nr 452, Archiwum MON 36/91/174, s. 1–4.

²³ R. Kalinowski, *Obrona cywilna w Polsce*, Monografie nr 87, Siedlce 2007.

²⁴ B. Walczyna, T. Sulowski, *co każdy obywatel powinien wiedzieć o terenowej obronie przeciwlotniczej*, Warszawa 1952.

Reasumując, okres objęty badaniami był okresem odbudowy państwa polskiego, kiedy nie przywiązywano większej uwagi do organizacji i rozwoju biernej obrony przeciwlotniczej mimo powstania podstaw teoretycznych w formie koncepcji. W związku z tym rozwój pasywnej obrony przeciwlotniczej nie stwarzał odpowiednich warunków do ochrony ludności cywilnej przed atakami przeprowadzonymi z użyciem środków napadu powietrznego. Poza tym można stwierdzić, że koniec omawianego okresu stanowił dobre podstawy do rozwoju i doskonalenia form i metod służących ochronie ludności cywilnej przed ewentualnym atakiem z powietrza w późniejszym okresie historycznym.

Bibliografia

Akty prawne:

- Pismo nr 452, Archiwum MON 36/91/174, s. 1–4.
 Archiwum MON 36/91/175, s. 24–29, Załącznik nr 1 do pisma nr 030 z dnia 30.01.1951.
 Ustawa z dnia 15.03.1934r o obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej – Dz.U. 1934 nr 80 poz. 742.
 Ustawa 26 lutego 1951 roku ustawą o terenowej obronie przeciwlotniczej – Dz.U. 1951 nr 14 poz. 109.
 Ustawa z dnia1950 r. o miejscowej obronie przeciwlotniczej. Projekt. Archiwum MON 36/91/171, s 50–52.
 Rozkaz ND WP nr 0176/Org. Z 16.10.1946.
 Rozkaz szefa sztabu generalnego WP nr 062 z 20.02.1947.
 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29.04.1938 roku o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego – Dz.U. 1938 nr 32 poz. 278.
- CAW, sygn. I303.3.96.L.122838/mob. – październik 1922.
 CAW, sygn. I.303.6.91, Zasady i wytyczne dla planu obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej.
 CAW-III-152-33, s. 32–37 – Projekt organizacji obrony przeciwlotniczej Polski.
 CAW: Prot 1394/68/499, s 12 – wytyczne rozwoju Wojska Polskiego w latach 1947–1949.
 CAW: Prot. 8/52/1714, s. 51–52 + Projekt rozwoju artylerii przeciwlotniczej i obrony powietrznej kraju na lata 1947–1948.
 CAW, Prot, 8/52/1753, s. 71 – Plan rozwoju obrony przeciwlotniczej Polski na okres 5-letni 1947–1951.
 CAW, Prot. 8/52/1783 s.83.

Publikacje zwarte

- Drozdowski M., *Alarm dla Warszawy, obrona cywilna stolicy we wrześniu 1939 roku*, Warszawa 1964.
 Kalinowski R., *Obrona cywilna w Polsce*, Monografie nr 87, Siedlce 2007.
 Kopczewski M., *Oobrona powietrzna wojska polskiego w latach 1920–2000*, Toruń 2004.
 Momyer W.W., *Airpower In Three Wars*, Gubernment Printing Office, Washington 1978.
 Omańczyk E.J., *Ciekawa historia ONZ*, Warszawa 1965.
 Radomski A., Dobija K., *Podręcznik przeciwlotnika (wydanie drugie)*, Warszawa 2014.
 Walczyńska B., Sulowski T., *Co każdy obywatel powinien wiedzieć o terenowej obronie przeciwlotniczej*, Warszawa 1952.

Materiał filmowy

- Delegacja ONZ do spraw odbudowy gospodarczej z wizytą w Polsce (00:01:39), PKW 46/28, Kronika, 1946 (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,17600,strona-1>).
 Austria (00:00:52), PKW 47/50, Kronika, 1947, Polska (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,18662,strona-1>).

PASSIVE AIR - DEFENCE OF CIVILIAN POPULATION IN POLAND IN 1945–1952 – THEORETICAL AND PRACTICAL CONTEXT

Introduction

Passive air defence is general projects aimed at minimising the effects of enemy air action against state infrastructure and civilians¹. In Poland, passive air defence was created in October 1922 when a provisional instruction to alert air defence was issued and the organization of air

defence in Poland was created². Furthermore, in 1923, the State Air Defence League (SADL) was brought to life, whose primary task was to carry out actions to raise awareness of the scale of threats from combat aircraft. In the beginning, passive air defence was disregarded in the field of law and social regulations. The priority was the need to rebuild the economy and Polish industry after the long captivity and post-war devastation.

¹ A. Radomski, K. Dobija, *Podręcznik przeciwlotnika (wydanie drugie)*, Warszawa 2014

² CAW (Centralne Archiwum Wojskowe), sygn. I303.3.96.L.122838/mob. – październik 1922.

Only in 1937 did the implementation of the plan of air defence begin, which was aimed at improving the safety of Polish airspace³. In 1939, the City Board launched special budget loans for investments and the purchase of equipment for the air defence of the civilian population (construction of shelters, investment in equipment OPL, etc.)⁴, but the allocated budget was not used entirely. This resulted in the need for citizens themselves to prepare the passive air defence of the civilian population, practically on the eve of World War II - the proclamation of the President of Warsaw, Stefan Starzynski of 24 August 1939.

The aim of this article is to present a synthesis of the research on the theory of organisation and realisation of passive defence in Poland in the years 1945-1952.

For the purpose of achieving this goal, the author considered it appropriate to formulate the main problem of the research, which was presented in the form of the following question: "Has the development of the theory and practice of passive air defence in Poland in the years 1945 - 1952 assured the protection of the civilian population in the event of enemy air attack and what determinants influenced its development." Based on a critical analysis of the relevant literature, a hypothesis has been formulated. It adopted the following form: "I believe that the development of passive air defence in the period under study was not sufficiently effective and dynamic in order to create the conditions for the protection of civilians against enemy air attack. I think at the same time that the main determinants that affect the wider development of projects in the field of passive defence are the development of resources, including air attack aircraft capable of delivering weapons of mass destruction and the division of the world into opposing politico - military blocs".

The main indicators, on which the assessment of the passive air defence is based, are:

- functioning law and administrative regulations
- the scope and form of training of civilians in air defence issues.
- state of infrastructure, including:
 - alarm systems,

- shelters and hideouts,
- adaptation and strengthening of existing facilities,
 - range of solutions to the problems of efficient evacuation of civilians,
 - state of emergency services organisations responsible for dealing with the effects of attack from the air.

Diagnosis Of Polish Passive Air Defence in the Years 1945–1952

Concepts of organising air defence

The end of World War II resulted in war structures being transformed into the peaceful structures of countries taking part in it. Demobilisation affected all defensive structures of the country, both administrative and military. Transition to peaceful structure led to a situation where units of air defence forces were dissolved or reformed. This resulted in the fact that air defence of the country practically ceased to exist. This does not mean that in the years 1945-1952 this problem was not foreseen. During this period, several concepts of organisation for the country's air defence were produced, including passive air defence of civilians.

The first idea of organizing air defence for the country was the "Project of organisation of Polish air defence"⁵. The project was presented to the Supreme Commander of the Polish Army on 14 May 1945. It assumed division of the country into six military districts, each guided by the military region's commander of air defence. Depending on the importance of the defended area, their administrative, political, economic or military rank, the commander of air defence had a different balance of fire power. A lot more resources were needed than actually possessed at that time; therefore, the implementation of this concept required great expenditure.

The project did not include passive defence of civilians. This concept was not implemented for financial reasons.

Another concept of air defence, which has never been carried out despite its assumptions being reflected in "development of guidelines for the Polish Army in the years 1947-1949"⁶,

³ CAW, sygn. I.303.6.91, Zasady i wytyczne dla planu obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej.

⁴ M. Drozdowski, *Alarm dla Warszawy, obrona cywilna stolicy we wrześniu 1939 roku*, Warszawa 1964.

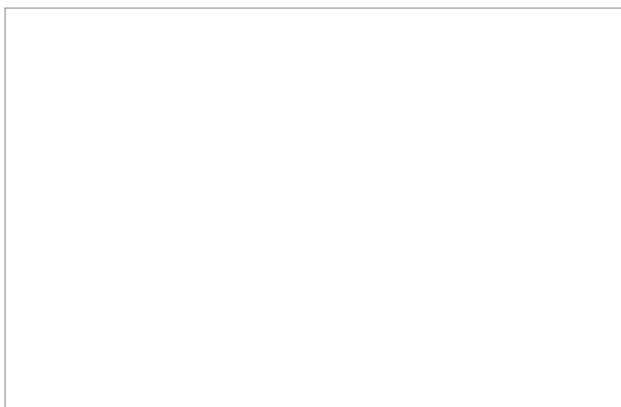
⁵ CAW-III-152-33, s. 32-37

⁶ CAW: Prot 1394/68/499, s. 12.

was a document signed on 25 July 1946 called the “project of development of anti-aircraft and air defence of the country for the years 1947 to 1948”⁷. The project assumed the formation of the Inspectorate of air defence at the beginning of 1947, which consisted of two departments:

- Active Air Defence department,
- Passive Air Defence department.

Structure of the Passive Air Defence Department:

Source: own study based on. W. Wróblewski „Obrona powietrzna Polski 1944-1949” Warszawa 1982.

Department chief

The department of passive air defence was tasked with:

- liaison monitoring service,
- training of civilians,
- the organisation of camouflage of critical infrastructure,
- air defence infrastructure,
- rescue services.

The third document on the development of Polish air defence was the "development plan of Polish air defence for a 5-year period ranging from 1947-1951"⁸ signed by Gen. bryg. Stanisław Grochoczyński on 30. Sep 1946. The authors of this plan highlighted the absence of the country's air defence. They assumed that, due to insufficient funds, building the system as a whole would be possible after 1952. They also emphasised that building a new air defence system would require effort, not only from the Ministry of Defence, but also other ministries, particularly the Ministry of Public Security. Tasks were specified for each of

the departments, divided for each year of the plan beginning in 1947 till 1951. In the organisational structure, passive defence was concluded, which:

– In 1947, was designed to develop organisation of passive air defence in the national area and organisation of passive air defence of Warsaw, Łódź, Katowice and Gdańsk

– In 1948, the department was to pass the organisation and training of passive defence to the Ministry of Public Security. It was also supposed to continue organising passive air defence of Warsaw, Łódź, Katowice and Gdańsk and building devices for headquarters and command points of passive air defence.

– 1949 was to see a continuation of the previous year's activities; however, the department had planned to expand organisational activities to Wrocław, Poznań and Szczecin.

– 1950 was planned to be the year of completing the work on organisation of passive air defence of Warsaw, Katowice and Gdańsk. It was also planned to complete the work on devices for headquarters and command points and organisation of passive air defence in Wrocław, Poznań and Szczecin.

– In 1951, it was planned to begin organising the air defence of the whole country.

A year after the creation of the “development plan of Polish air defence for a 5-year period 1947-1951” for approval by the Supreme Commander of the Army, nothing had happened with this document. Concerned about deposing the organisation of air defence, Gen. Grochoczyński submitted a report on 7 October 1947 in which he stated that active and passive air defence had not been organised yet. He called for the Ministry of Public Administration or Council of Ministers, consisting of 5-10 officers⁹, to create passive air defence. A response was not obtained.

Assessment of practical activities in the field of passive defense

Independently from the developed concepts the evolution of air defence, the process of transition to a peace structure proceeded; nevertheless, some elements existed and were developed. Solutions for passive air defence were put into being only when the threat began to seem more probable. The

⁷ CAW: Prot. 8/52/1714, s. 51-52.

⁸ CAW, Prot, 8/52/1753, s. 71.

⁹ CAW, Prot. 8/52/1783 s. 83.

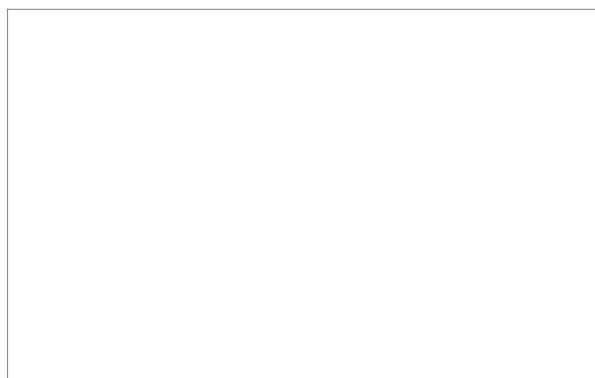
prerequisite for this was the rise of international tensions, which were affected by such factors as:

- breakup of anti-fascist coalition,
- beginning of the Cold War,
- creation of NATO,
- the outbreak of the Korean War (used for large-scale air assault means¹⁰),
- arms race.

The Supreme Commander's order, given on 16 October 1946, formed The Headquarters Of Air Defence of State under the General Inspectorate of Artillery¹¹, led by Gen. S. Grochoczyński. The headquarters consisted of these departments:

- passive air defence,
- active air defence,
- communications and liaison monitoring service.

The department of passive air defence was, at that time, working on a collection of documents related to passive air defence on Polish territory since 1939. The department also dealt with studies of documents and analysed the experience of the functioning of its components during the Second World War in the USSR, the UK and Germany. This work resulted in a speech at a conference on passive air defence organization in Poland¹². However, the headquarters had worked only five months since its creation. Due to further reduction of the Army on 17 March.1947, it was renamed as the Air Defence Inspectorate¹³. Below is the structure of the Inspectorate of Air Defence.

Source: M. Kopczewski, *Obrona powietrzna wojska polskiego w latach 1920-2000* Toruń 2004. structure Inspectorate of Air Defence,

¹⁰ Zob. W.W.Momyer, *Airpower In Three Wars*, Gubernment Printing Office, Washington 1978, s. 52-54.

¹¹ Rozkaz ND WP nr 0176/Org. Z 16.10.1946.

¹² M. Kopczewski „obrona powietrzna wojska polskiego w latach 1920-2000” Toruń 2004.

¹³ Rozkaz szefa sztabu generalnego WP nr 062 z 20.02.1947.

– The passive air defence department produced a document on 7 July 1948, which was presented to the Commander of the Land Forces. Passive OPL was tasked with ensuring the normal functioning of the state apparatus, particularly communication, industry and communications and protection of life during air threat.

This task depended on the determining of which of the devices belong to the critical infrastructure¹⁴, as well as the preparation of society to perform this task. In this document, a lot of attention was paid to the legal side of the air defence. The basis of the task were laws governing the obligations of the authorities, institutions and society on the subject. The author was aware of how much time is required to address these issues. He proposed to start building the foundation of passive air defence based on the existing regulation, and considered that the first step is to determine:

1. The state of organisation and preparation of passive air defence in individual departments;
2. The quantity and condition of the air defence equipment which is applicable to the departments,
3. The range of compliance with the provisions in the construction of housing and industrial buildings, according to the Council of Ministers Regulation of 29 April 1938 about preparation of air and chemical defence in the areas of regulation and housing buildings and public and private buildings during peacetime¹⁵.

According to the document, actions should be taken, after establishing a baseline, as follows:

- Create a committee of experts in the Ministry of Reconstruction with the task of developing standards of design and used materials. Special attention should be paid to the equipment shelters. This task had the highest priority,
- to join organisation and training of specialist rescue teams, train Volunteer Reserve Militia and Citizens' Militia in action policing and safety service in case of air attacks;
- start work on the elaboration and implementation of the principles of air defence with the population as a whole;

¹⁴ More about critical infrastructure: W. Janik, *Terror powietrzny jako szczególny rodzaj terroryzmu*, [w:] *100 lat lotnictwa w Elblągu (1912-2012). Aspekty historyczne, prawne i techniczne lotnictwa*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2012.

¹⁵ Dz.U. 1938 nr 32 poz. 278.

- to implement, with the assistance of Service to Poland¹⁶, training in the scope of liaison monitoring services, communication and alarm
- organise and conduct training in air defence in the Polish Red Cross and fire brigade

Expenses connected with the organisation of passive air defence were to be covered from budgets of individual ministries, institutions and organisations that are required to carry out the work in this area. Although the document stated that the current situation of passive air defence required changes and clearly formed solutions in this area, there has been no comprehensive action to correct the situation.

In 1949, there was an increase in tensions between the world powers and international security was threatened. This was related with an Atlantic Pact signed on April 4 and of the end of the anti-fascist alliance between western countries and the USSR with the separation of Germany into two parts, Federal Republic of Germany and German Democratic Republic. During this time, provocative reconnaissance flights against Poland were intensified. This resulted in the Minister of Defence issuing an order, on January 10, concerning some organisational projects in the field of defence. Solutions implemented in connection with this order were not sufficient to ensure security, because reports of objects detected in the air were more than 2 hours late. Consequently, on January 18, a conference was convened on air defence issues and special attention was focused on the liaison monitoring service. After the conference, the Minister of Defence gave the organisational order bringing to life the Organisational – Preparedness Group of Air Defence Command on 31 May 1949 and the closing of the Anti-aircraft Defence Department. However, this closure did not have to eliminate the passive defence of the security system. On 7 September, new solutions began to be found. The local organisation began forming Local Anti-aircraft Defence. This solution originated in a letter from the Chief of General Headquarters on the organisation of local defence.

In 1950, organisation of Local Anti-aircraft Defence (LAD) was continued. "The plan to create main command of local defence" was also issued.

¹⁶ Service to Poland - non-military organisation, created 25/02/1948 by an Act on the universal duty to professional training, physical education and military training of youth and the organization of affairs of physical culture and sport.

There was likewise a project to organise and clarify the tasks for LAD¹⁷. Tasks for LAD were clarified as follows:

- alerting the public to the threat,
- protect the population against the effects of attack,
- awareness of the civilian population and to organise it in LAD bodies,
- teaching in schools about air defence.

In 1950, one more important development in passive air defence took place. On July 21, deliberative meetings of three organisations: the Society of Friends of the Soldier, the Society of Friends ORMO and the Polish Amateur Radio Association passed resolutions on unifying in one organisation - the League of Friends of the Soldier (PAP), which after an amendment of legislation played a big role in the country's civil defence, as well as in passive air defence.

The regulations of anti-aircraft defence in this period were based primarily on the Act of 15 March 1934 about air and chemical defence¹⁸ and acts that were implementing the regulations of this law. On 26 February 1951, The Act of terrain air defence¹⁹ repealed pre-war legislation. The Act created the Regional Headquarters of Anti-aircraft Defence and field commands in order to organise, plan, and direct defence of the terrain. The tasks and principles of organising terrain air defence are included in Annex 030 of 30 January 1951²⁰.

According to the content of this annex, the task of terrain air defence was to:

- organise and prepare the general population, industrial plants and public transport facilities and communications, offices and public institutions, and businesses of all types to defend against attacks from the air and the rapid and efficient removal of the effects of these attacks,
- organise and prepare the alerting, obfuscation and registration networks,
- organise and prepare emergency services, according to the needs of individual cities and buildings, and train the population,
- adjust industrial, administrative and residential construction to territorial air defence needs,

¹⁷ Ustawa z dnia1950 r. o miejscowej obronie przeciwlotniczej. Projekt. Archiwum MON 36/91/171, s 50-52.

¹⁸ Dz.U. 1934 nr 80 poz. 742.

¹⁹ Dz.U. 1951 nr 14 poz. 109.

²⁰ MON 36/91/175, s. 24-29, Załącznik nr 1 do pisma nr 030 z dnia 30.01.1951.

- prepare appropriate safety devices in the cities, settlements and facilities,
- supply the population, towns, housing estates and facilities with equipment and resources needed for air defence,
- operationally manage defence action in the field of territorial air defence²¹.

This Annex also draws attention to the fact that the preparation and performing of territorial air defence is based on the cooperation of the general population. It indicates the tasks of self-defence groups and organisational bases. Moreover, for the tasks of the Headquarters of the Local Air Defence were specified, which were to be dedicated primarily to training, planning and controlling the supply of preparation of territorial air defence²².

The terrain headquarters (in the district) were responsible for: organisation and preparing to defend the general population, and also organising and preparing emergency services²³. On 17 March 1951 the duties of Territorial air defence were finally defined. As stated in resolution of the Council of Ministers No 218 - they do not deviate from the tasks set out in that Annex. With these legal solutions, the creation of non-governmental organisations and the development of Territorial air defence, began to form, at the beginning of 1952, the first publications to raise awareness about the threat to the civilian population and how to defend the population against attacks from the air. These publications also helped in the training conducted by the League of Friends of the Soldier on the subject of Territorial air defence²⁴.

Conclusions

Based on the survey, one can be tempted to draw the following conclusions. The period in question can be divided into two sub-periods. The first (1945-1949) was a time when the authorities wrestled with the organisation of the State after the war - it was a period of demobilisation, economics and public administrations organisation. The second (1949-1952) was a period of increased tension and

real threat to Polish security. In the first of these, different concepts of defence organisations were formed, and within passive air defence. The authors rightly remarked on deficiencies in the organisation of Polish air defence and proposed development of active and passive defence. Due to financial factors, these concepts were not implemented. Institutions dealing with passive defence worked primarily on analysing and drawing conclusions concerning the organisation of the passive air defence of the Second World War. Their actions were affected by continuous restructuring of the country. On 7 July 1948, the passive air defence department successfully developed a document, which pointed out the tasks to be fulfilled by passive air defence and a proposal as to how to perform them. According to the archive, the biggest problem was relying on pre-war legal basis regulating the operation of passive air defence. Note, however, that it was a very difficult period, and the priority was to rebuild the country and provide for the basic needs of the population. In Poland, due to the enormity of the devastation after the war and the lack of a place to live, civilians utilised shelters for this purpose²⁵, a fact that deserves attention. In the later period, it was also proposed to use shelters for growing mushrooms, following the example of Austria²⁶.

Between 1949 and the 1951, the state also dealt with the reconstruction of Poland, but there was also increased awareness of security risks along with an increase in the probability of the use of attack aircraft during an assault. This was influenced by the continuous development of aircraft, intensified research on nuclear weapons, the use of large-scale aviation in the Korean War, and the organising of the so called "air lift" in West Germany²⁷. In addition to increasing the awareness of aircraft, there was an increased risk of conflict in our part of Europe caused by the rupture of activity of the Allied Control Council, the rise of the Federal Republic of Germany and German Democratic Republic and misunderstandings at the

²¹ Ibidem.

²² Pismo nr 452, Archiwum MON 36/91/174, s 1-4.

²³ R. Kalinowski, *Obrona cywilna w Polsce*, Monografie nr 87, Siedlce 2007.

²⁴ B. Walczyna, T. Sulowski, *Co każdy obywatel powinien wiedzieć o terenowej obronie przeciwlotniczej*, Warszawa 1952.

²⁵ Movie – The delegation of the UN 's economic recovery with a visit to Poland (00:01:39), PKW 46/28, Kronika, 1946 (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,17600,strona-1>).

²⁶ Movie Austria (00:00:52), PKW 47/50, Kronika, 1947, Polska (<http://www.kronikarp.pl/szukaj,18662,strona-1>).

²⁷ Airlift - very common aviation flights between Berlin western USA and Germany, which, according to Western historians was to be a demonstration of US forces.

meetings of the United Nations²⁸. These two factors accelerated the organisation of Polish passive defence. The years 1949-1951 were a period of transition, conferences were organised, the Group of Air Defence Command was set up and centres of local air Defence originated. On 26 February 1951, The Act of Terrain Air Defence started the organisation of a defence system. Training and organisation of non-military departments started to face up to tasks in the field of passive defence. Summing up, the research period was a period that saw the reconstruction of the Polish State without paying much attention to the organisation and development of passive defence, despite the creation of a theoretical basis. Consequently, development of passive defence did not create the appropriate conditions to protect civilians from attacks conducted by aircraft. Besides, it can be said that the end of the period was a good basis for the development of improvement of forms and methods for the protection of the civilian population against a possible attack from the air in a later period of history.

²⁸ E.J. Omańczyk – *ciekawa historia ONZ*, Warszawa 1965 s 137-144.